Mikołaj Rychlik¹

Mazurek Dąbrowskiego jako polski hymn państwowy – aspekt historyczno-prawny

Słowa kluczowe: Mazurek Dąbrowskiego, hymn państwowy, Konstytucja

Keywords: Dąbrowski's Mazurka, national anthem, Constitution

Streszczenie

Celem autora niniejszego artykułu jest przeanalizowanie, jak kształtowało się uregulowanie w sferze prawnej tematyki hymnu państwowego, ze szczególnym uwzględnieniem okresu od 1918 do 1997 r. Zweryfikowana została następująca hipoteza: uregulowanie tej tematyki dokonywało się – mimo zmieniających się realiów politycznych i przestrzeni wielu lat – ewolucyjnie, zaś cały proces można podzielić na odróżniające się etapy.

Sprawdzeniu postawionej tezy posłużyła analiza rozwiązań prawnych, dzięki którym konkretne dzieło muzyczne, będące jedną z wielu polskich pieśni hymnicznych – *Mazurek Dąbrowskiego* – stało się polskim hymnem państwowym. Weryfikacji tej dokonano na tle przebiegu historycznego obejmującego czas od powstania utworu, ze szczególnym uwzględnieniem okresów odradzania się państwowości Polski oraz przyjmowania najważniejszych regulacji prawnych dotyczących symboli państwowych. W ramach tego procesu, poza historycznym podziałem na okresy ściśle powiązane z sytuacją geopolityczną Polski, wyodrębniono w treści niniejszego artykułu etapy istotne ze względu na sposób uregulowania problematyki hymnu prawnego w drodze regulacji prawnych. Wskazano przy tym etapy kształtowania się takich regulacji: od stanu indyferencji prawnej, poprzez istnienie zrębów regulacji prawnych, aż do konstytucjonalizacji i pełnej jurydyzacji.

¹ Autor jest doktorantem na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego.
E-mail: mikolajrychlik@gmail.com.

Summary

Dąbrowski's Mazurka as the Polish national anthem – the historical and legal aspect

The aim of the author of this article is to analyse, how the legal regulations concerning the issue of national anthem had been formed, particularly in the view of the period from 1918 to 1997. The following hypothesis was verified: the regulation of this matter had been effectuated – despite the changes of political situation and a long time horizon – evolutionarily and the whole process can be separated in distinctive stages.

In order to examine the thesis, the legal solutions have been analysed, thanks to which a specific musical work, being one of many Polish national songs – *Dąbrowski's Mazurka* – became the Polish national anthem. The examination has been made against the background of the historical process that includes time from creation of the work, with a special regard to the periods of revival of Polish sovereignty and taking the most important legal regulations concerning national symbols. This process has been divided – apart from the historical splitting into spans strictly connected with the geopolitical situation of Poland – into stages that are crucial, considering the manner, how the case of a national anthem was regulated. Thus, the following stages of forming such regulations have been presented: from the state of legal indifference, throughout existing of frameworks of legal regulations, till the state of full regulation.

I.

Hymn państwowy należy, obok godła i flagi, do symboli państwowych w znaczeniu ścisłym². Za cechę odróżniającą symbole państwowe od narodowych podaje się fakt prawnego uznania ich za oficjalne symbole określonego państwa³. Rozróżnienie to jest szczególnie istotne w przypadku hymnu, gdyż w dziejach Polski wykształciło się wiele narodowych pieśni hymnicznych,

² S. Sagan, V. Serzhanowa, *Symbole państw współczesnych*, „Studia Prawnoustrojowe” 2011, nr 13, s. 344; M.M. Wiszowaty, *Symbole państwowe III Rzeczypospolitej Polskiej*, „Państwo i Prawo” 2011, z. 7/8, s. 32.

³ R. Grabowski, *Polskie symbole narodowe i państwowe. Geneza, ewolucja, stan prawny*, „Przegląd prawa i administracji” 2011, t. LXXXVII, s. 33.

z których jednak tylko jedna jest hymnem państwowym. Jest to sytuacja wyjątkowa, biorąc pod uwagę pozostałe najważniejsze symbole⁴. Do istotnych okoliczności przesądzających, iż dany utwór jest hymnem państwowym, zalicza się: posiadanie podmiotowości państwowej przez podmiot uznający i prawne uznanie danego dzieła za hymn. Druga z przesłanek może być spełniona w bardzo różnorodny sposób, w tym za pośrednictwem aktów prawnych różnej rangi. Stwierdzić przy tym należy, że uznanie dzieła za hymn jest przede wszystkim zagadnieniem z zakresu prawa konstytucyjnego. W przypadku Polski proces ten składał się z kilku etapów. W uproszczeniu można powiedzieć, iż pierwszym z nich był etap braku regulacji prawnych, następnie kwestia ta była uregulowana aktami niskiego rzędu (rozkazy, okólniki), zaś ostatecznie uregulowano ją na poziomie Konstytucji oraz w uzupełniających ją przepisach ustawy. Kolejno zatem po sobie następowały stan: (I) indyferencji prawnej (II) początków jurydyzacji oraz (III) konstytucjonalizacji i pełnej jurydyzacji.

II.

W obecnym stanie prawnym problematyka hymnu państwowego jest regulowana na najwyższym poziomie – poświęcony jej jest art. 28 ust. 3, 4 i 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej⁵. Jakkolwiek naturalnym wydaje się być uregulowanie tak ważnego zagadnienia – będącego wyrazem suwerenności wewnętrznej i zewnętrznej państwa⁶, identyfikującego i utożsamiającego organizację państwową⁷ – na poziomie konstytucyjnym, to przez długie lata było ono marginalizowane i regulowane aktami prawnymi niskiej rangi⁸. Należy przy tym zwrócić uwagę, iż i współcześnie nie należy do wyjątków pozosta-

⁴ R. Grabowski, op.cit., s. 51.

⁵ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe 2 kwietnia 1997 r., przyjęta przez Naród w referendum konstytucyjnym 25 maja 1997 r., podpisana przez prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej 16 lipca 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.).

⁶ S. Sagan, V. Serzhanowa, op.cit., s. 343.

⁷ M.M. Wiszowaty, op.cit., s. 31.

⁸ R. Grabowski, op.cit., s. 48.

wianie tej tematyki poza regulacją konstytucyjną⁹. Poza wymienionym przepisem Konstytucji tematyce symboli państwowych, w tym hymnu państwowego, poświęcona jest ustawa z 31 stycznia 1980 r. o godle, barwach i hymnie Rzeczypospolitej Polskiej oraz o pieczęciach państwowych¹⁰.

Artykuł 28 Konstytucji RP porusza problematykę godła, barw i hymnu Rzeczypospolitej Polskiej. Zgodnie z treścią ustępu 3 tego artykułu Hymnem Rzeczypospolitej Polskiej jest Mazurek Dąbrowskiego, ustęp 4 zapewnia ochronę prawną wymienionych symboli państwowych, zaś ustęp 5 stanowi odesłanie do ustawy w sprawie szczegółów dotyczących godła, barw i hymnu. Przepis ten ulokowany został w rozdziale I Konstytucji¹¹, co podkreśla wagę zagadnienia¹², zarówno pod względem aksjologicznym (umieszczenie w pierwszym rozdziale zatytułowanym Rzeczpospolita, zawierającym m.in. katalog zasad ustrojowych i najważniejsze przepisy dotyczące tożsamości państwa), jak i funkcjonalnym (rola zapobiegawcza wobec potencjalnych prób zastąpienia hymnu innym w świetle utrudnionej procedury ustawodawczej mającej na celu zmianę rozdziału I Konstytucji)¹³.

III.

Zaistnienie wyżej opisanego stanu prawnego poprzedziła długa droga¹⁴. Mazurek Dąbrowskiego, a właściwie Pieśń Legionów Polskich we Włoszech, po-

⁹ Przykładem takiego państwa jest Rosja – w jej Konstytucji w ogóle pomija się kwestię symboli państwowych.

¹⁰ Dz.U. Nr 7, poz. 8 ze zm.; tytuł pierwotny: Ustawa o godle, barwach i hymnie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej; w dalszej części artykułu zwana także „ustawą”.

¹¹ Niektóre ze zgłoszonych projektów w toku prac nad nową Konstytucją przewidywały umieszczenie regulacji dotyczących symboli państwowych w specjalnie im poświęconych rozdziałach – w projekcie prezydenckim był to rozdział III, zaś w obywatelskim – XIII (A.M. Kosińska, *Ochrona hymnu narodowego jako element dziedzictwa narodowego – jej charakterystyka i funkcje*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2014, nr 5, s. 115–116).

¹² A.M. Kosińska, komentując ulokowanie przepisu dotyczącego hymnu w I rozdziale, stwierdza, że dzięki temu ochrona hymnu zyskuje głębsze znaczenie (A.M. Kosińska, op.cit., s. 116).

¹³ M. Kijowski, *Polski hymn państwowy jako zagadnienie konstytucyjnoprawne*, „Ius et administratio” 2004, z. 3, s. 136.

¹⁴ Podobny los długiego oczekiwania na usankcjonowanie prawne swego statusu dzieliły m.in. opublikowana w 1841 r. pieśń *Deutschland, Deutschland über alles*, która stała się hymnem

wstał w 1797 r. Dzieło Józefa Wybickiego szybko zyskało ogromną popularność, dołączając do grona polskich pieśni hymnicznych, a nawet stając się nieoficjalnym hymnem państwowym Księstwa Warszawskiego¹⁵. Popularność ta wykraczała poza środowisko polskie – w 1848 r. Mazurek został uznany przez kongres praski za hymn ogólnosłowiański, a w późniejszych latach stał się dla licznych państw słowiańskich pierwowzorem hymnu¹⁶. Wiek XVIII i XIX uznaje się za okres intensywnego powstawania hymnów państwowych¹⁷, jednak w tym okresie *Mazurek Dąbrowskiego* (ani żadna inna pieśń) nie mógł uzyskać statusu polskiego hymnu państwowego z powodu niemalże nieprzerwanego braku podmiotowości państwowej Polski¹⁸.

IV.

Choć narodowa dyskusja nad wyborem polskiego hymnu zapoczątkowana została już w 1914 r.¹⁹ wraz z pierwszymi nadziejami na ponowne stworzenie niezależnego państwa w związku z wybuchem I wojny światowej, to natural-

Niemiec w 1922 r., oraz powstały w 1814 r. *The Star-Spangled Banner*, a oficjalnie podniesiony do godności hymnu państwowego USA w 1931 r.: T. Brodniewicz, *Melodia naszego hymnu*, [w:] *Jeszcze Polska nie umarła. W dwusetną rocznicę powstania polskiego hymnu narodowego*, Poznań 1997, s. 52.

¹⁵ W. Panek, *Hymny Polskie*, Poznań 1996, s. 24; R. Grabowski, op.cit., s. 47.

¹⁶ R. Grabowski, op.cit., s. 47–48; wśród narodów, które wzorowały swój hymn na *Mazurku Dąbrowskiego* wspomniany autor wymienia Serbów łżyckich, Chorwatów, Ukraińców oraz Bułgarów.

¹⁷ S. Sagan, V. Serzhanowa, op.cit., s. 351.

¹⁸ Mimo tej okoliczności *Mazurek Dąbrowskiego* został wykonany, jako hymn nieistniejącego państwa, 10 grudnia 1905 r. za zgodą Króla Szwecji przy okazji wręczania Nagrody Nobla Henrykowi Sienkiewiczowi: D. Wawrzykowska-Wierciochowa, *Mazurek Dąbrowskiego. Dzieje polskiego hymnu narodowego*, Warszawa 1982, s. 278; D. Wawrzykowska-Wierciochowa, *Pieśń nadziei i zwycięstwa. Dzieje Polskiego hymnu narodowego*, Warszawa 1985, s. 54; J.S. Kopczewski, *O naszym hymnie narodowym*, Warszawa 1982, s. 119; M. Rezler, *Przez stulecia*, [w:] *Jeszcze Polska nie umarła. W dwusetną rocznicę powstania hymnu narodowego*, Poznań 1997, s. 71; M. Kijowski, op.cit., s. 122.

¹⁹ R. Kaleta, *Jak „Mazurek Dąbrowskiego” stał się hymnem narodowym*, [w:] „... Tyś jak rosa...” *Z dziejów polskiej pieśni hymnicznej*, red. W.J. Podgórski, Warszawa 1987, s. 97; M. Piotrowski, *Mazurek Dąbrowskiego polskim hymnem państwowym*, [w:] *Pieśń nieśmiertelna. W dwieście dziesiątą rocznicę powstania, w osiemdziesięciolecie ustanowienia polskiego hymnu państwowego*, Poznań 2007, s. 58.

nym momentem do rozpoczęcia badań nad statusem konstytucyjnoprawnym Mazurka Dąbrowskiego jest odzyskanie przez Polskę niepodległości w 1918 r. Prawdopodobnie ustawodawca nie uznał za najważniejszą kwestię ustanowienia hymnu państwowego, gdyż w ustawie o godłach i barwach Rzeczypospolitej Polskiej²⁰, problematyka hymnu – na co wskazywał sam tytuł ustawy – nie została poruszona²¹. W Konstytucji marcowej²² zaś w ogóle pominięto problematykę symboli państwowych. Samo uchwalenie Konstytucji uświetniło wykonanie Boże, coś Polskę²³. Brak regulacji prawnej powodował nie małe zamieszanie – oficjalne delegacje polskie były w początkowym okresie odzyskania niepodległości witane dźwiękami Boże, coś Polskę, Roty, Warszawianki i Mazurka Dąbrowskiego²⁴. Sytuacja ta wzmagала także rywalizację o prymat społeczny i prawny między tymi pieśniami. W tle zaś iskrzył konflikt polityczno-aksjologiczny między stanowiskiem tradycjonalistycznym (które bliskie było zwolennikom Boże, coś Polskę) a postępowo-rewolucyjnym (reprezentowanym przez Mazurka).

Rozwiązanie problemu w sferze prawnej przyniosło wydanie szeregu aktów prawnych niskiego rzędu. Pierwszym z tych aktów²⁵, nienazywającym jeszcze wprawdzie Mazurka wprost hymnem, był rozkaz ministra spraw wojskowych, generała Kazimierza Sosnkowskiego, z 22 marca 1921 r. – Oddawanie honorów przy odgrywania Mazurka Dąbrowskiego i hymnów państw sprzymierzonych²⁶. Kolejny rozkaz tego ministra z 2 listopada 1921 r. – Wykonywanie Hymnu Narodowego podczas uroczystości Wojskowych²⁷ nazy-

²⁰ Ustawa z 1 sierpnia 1919 r. o godłach i barwach Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. Nr 69, poz. 416).

²¹ W pierwszych latach niepodległości symbole narodowe (państwowe) były dobrem szczególnie pożądanym i szeroko wykorzystywanym, także w obrocie handlowym. Szczególnie podatne na takie – nie zawsze godne – użycie były symbole mające swe przedstawienie graficzne. Nietrudno zatem zrozumieć, dlaczego nagłą była potrzeba uregulowania sytuacji i otoczenia ochroną godła i barw.

²² Ustawa z 17 marca 1921 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. Nr 44, poz. 267).

²³ M. Kijowski, op.cit., s. 122; Sprawozdanie stenograficzne z 221. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z 17 marca 1921 r., s. 7–8.

²⁴ W. Panek, op.cit., s. 31; M. Kijowski, op.cit., s. 122; R. Grabowski, op.cit., s. 48.

²⁵ Akty prawne i ich treść wymieniam za: M. Kijowski, op.cit., s. 123–125.

²⁶ Dz. Rozk. MSWojsk. Nr 11, poz. 221.

²⁷ Dz. Rozk. MSWojsk. Nr 43, poz. 781; rozkaz został znowelizowany w 1923 r., jednak nowelizacja ta nie była istotna z punktu niniejszej pracy.

wa utwór hymnem i wymienia szereg elementów dzieła muzycznego: tonację F-dur, tempo hymnu z powołaniem się na wskazanie metronomiczne (ćwierćnuta = 118), harmonizację dokonaną na zasadzie tradycji przez Komisję Muzyczną przy Oddziale III Sztabu Generalnego, a także czterozwrotkowy tekst pt. Polski Hymn Narodowy. W 1924 r. w związku z odbywającymi się w Paryżu VIII Letnimi Igrzyskami Olimpijskimi Mazurek został desygnowany jako polski hymn państwowy na wypadek ewentualnego wykorzystania podczas ceremonii wręczania medali²⁸. Kluczowe jednak okazały się regulacje z lat 1926–1927, a były to kolejno: okólnik Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z 15 października 1926 r. do Kuratorów Okręgów Szkolnych w sprawie hymnu narodowego²⁹, okólnik nr 49 ministra spraw wewnętrznych z 26 lutego 1927 r. do wszystkich wojewodów³⁰ oraz ponowny okólnik Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z 2 kwietnia 1927 r. o nazwie identycznej z poprzednim wydanym przez to ministerstwo³¹. Można zaryzykować stwierdzenie, że wszystkie trzy okólniki mimo ograniczonego kręgu bezpośrednich adresatów miały na celu kształtowanie świadomości całego społeczeństwa poprzez działanie u samych podstaw, co zwłaszcza uwidatnione jest w stwierdzeniach zawartych w okólnikach MWRiOP stwierdzających, że jest załączony tekst jest „jedynym obowiązującym wszystkie szkoły od dnia ogłoszenia”. Zastanawiające jest jednak, iż akty te różniły się dość w zakresie ustalania elementów dzieła muzycznego. Pierwszy z nich, prócz tekstu literackiego czterech zwrotek, załączał nuty z następującymi określeniami: tempo *allegro* (ćwierćnuta = 92), dynamika *forte* oraz *mezzo-forte* oraz zalecał wykonywanie hymnu jednogłosowe do czasu opracowania harmonizacji chóralnej. Kolejny okólnik MWRiOP ustalał wprawdzie podkład harmoniczny dla opracowań chóralnych i orkiestrowych, a także akompaniament fortepianowy, lecz zmieniał określenie tempa na „uroczyście” oraz nie podawał oznaczeń dynamicznych. Wydany w międzyczasie okólnik MSW ograniczał się do lakonicznego podania zwrotki i refrenu hymnu opracowanego przez MWRiOP.

²⁸ M. Piotrowski, op.cit., s. 59.

²⁹ Nr. O. Prez. 11501/26 (Dz.Urz. MWRiOP Nr 14, poz. 191).

³⁰ OL. 9722 (Dz.Urz. MSW Nr 1 i 2, poz. 60).

³¹ Nr. O. Prez. 2040/27 (Dz.Urz. MWRiOP Nr 6, poz. 90).

Wyżej opisany stan prawny stał się – jakkolwiek zaskakująco to brzmi ze względu na rangę wspomnianych aktów – ukoronowaniem losów Mazurka Dąbrowskiego zmierzających do uznania go za hymn państwowy w czasach II Rzeczypospolitej. Wskazuje się, iż datą ogłoszenia Mazurka hymnem jest 26 lutego 1927 r.³², czyli dzień wydania okólnika MSW. Niektórzy autorzy zwracają uwagę, że argumentem za ustanowieniem dawnej Pieśni Legionów hymnem, a wyłamującym się z kryteriów podziałów ideologicznych, była jego melodia, którą opisywano jako swojską i porywającą energią, a także wdzięczną i nieskomplikowaną, łatwą do zapamiętania i – w odróżnieniu od innych – doskonale znaną wszystkim Polakom³³, czy też krócej – „ludową, powszechnie znaną i śliczną”³⁴. Umocnienie pozycji Mazurka Dąbrowskiego było następstwem zamachu majowego. W nowej sytuacji politycznej szczególnie wyczuwalna była potrzeba stworzenia spójnej ideologii państwowej i wzbudzenia poczucia jedności i wspólnoty narodowej. Jednym ze środków dla realizacji owych celów było skupienie społeczeństwa wokół wspólnej symboliki, wśród której pierwszoplanową rolę zajmowały symbole państwowe³⁵. Mimo że przewrót wyniósł Pieśń Legionów na formalne wyżyny, to po wydarzeniach majowych pieśń ta stopniowo traciła swą pozycję w sferze faktycznej na rzecz Pierwszej Brygady³⁶. Wykonaniem właśnie tej pieśni posło-

³² M. Piotrowski, op.cit., s. 59; R. Grabowski, op.cit., s. 49; T. Brodniewicz, *Melodia naszego hymnu*, [w:] *Jeszcze Polska nie umarła. W dwusetną rocznicę powstania polskiego hymnu narodowego*, Poznań 1997, s. 53; pogląd ten znajduje też odzwierciedlenie w tytule uchwały Sejmu RP z 2007 r. w sprawie uczczenia 80. rocznicy ogłoszenia Mazurka Dąbrowskiego hymnem narodowym.

³³ Za: M. Piotrowski, op.cit., s. 59.

³⁴ Cytat za: R. Kaleta, *Jak „Mazurek Dąbrowskiego”...*, s. 99.

³⁵ *Mazurek Dąbrowskiego* mimo swego rewolucyjnego przesłania (z pewnością było ono takim przynajmniej częściowo jeszcze w czasach II Rzeczypospolitej) był dobrem ogólnonarodowym, przedstawiał wartości, z którymi utożsamiał się ogół społeczeństwa (m.in. istnienie Polski i polskości w narodzie, gotowość do walki za ojczyznę, sprzeciw wobec obcej władzy i obcej przemocy). Nie można pomijać milczeniem jednak, że wątpliwości istniały. Wpisywały się one w spór o charakterze polityczno-ideologicznym.

³⁶ Sam Józef Piłsudski miał określić – jeszcze przed zamachem majowym – na zjeździe legionistów w Lublinie 10 sierpnia 1924 r. *Marsz Pierwszej Brygady* jako „najdumniejszą pieśń, jaką Polska kiedykolwiek stworzyła” – J. Sobczak, *Polskie carmina patrium*, [w:] *Pieśń nieśmiertelna. W dwieście dziesiątą rocznicę powstania, w osiemdziesięciolecie ustanowienia polskiego hymnu państwowego*, Poznań 2007, s. 94. Także co najmniej jedna inna pieśń była

wie BBWR uczcili³⁷ uchwalenie Konstytucji kwietniowej³⁸. Pojawiały się także koncepcje stworzenia odpowiedniego hymnu dla „Polski niepodległej i moralnej” powstałego z połączenia motywów melodyjnych Pieśni Legionów i Pierwszej Brygady³⁹. Nie zostały one jednak skutecznie przevorsowane. Mimo prób degradacji to właśnie Mazurek Dąbrowskiego zamykał dzieje Sejmu II Rzeczypospolitej, rozbrzmiewając na jego ostatnim posiedzeniu⁴⁰, zaś słowa Jeszcze Polska nie zginęła były częstokroć wypowiedzane jako pożegnanie dowódców składających broń w wojnie obronnej w 1939 r., a zarazem jako wyraz wiary w ostateczne zwycięstwo⁴¹.

V.

Poglądy na temat pozycji Mazurka Dąbrowskiego po II wojnie światowej różnią się. Niektórzy autorzy⁴² twierdzą, że w Polsce powojennej nie istniał po-

ceniona wyżej przez Marszałka od Mazurka Dąbrowskiego. Był to *Czerwony sztandar*, będący jego ulubioną pieśnią – W.J. Podgórski, *Pieśń Ojczyzny pełna*, Warszawa 1994, s. 182. Z drugiej strony pamiętać należy, iż legioniści Piłsudskiego uważali się za duchowych spadkobierców legionów Dąbrowskiego – M. Piotrowski, op.cit., s. 59.

³⁷ M. Kijowski, op.cit., s. 122; Sprawozdanie Stenograficzne z posiedzenia Sejmu z 26 stycznia 1934 r., s. 56.

³⁸ Ustawa Konstytucyjna z 23 kwietnia 1935 r. (Dz.U. Nr 30, poz. 227).

³⁹ Utwór taki skomponował Jan Maklakiewicz, jednak żaden z najwybitniejszych literatów nie napisał słów. Koncepcja ta nie cieszyła się dużą popularnością poza kręgami sanacyjnymi: R. Kaleta, op.cit., s. 100–101.

⁴⁰ M. Kijowski, op.cit., s. 125; Sprawozdanie Stenograficzne z 31. posiedzenia Sejmu 2 września 1939 r., s. 10.

⁴¹ R. Kaleta, op.cit., s. 101–102. Słowami pierwszych dwóch strof hymnu pokrzepił żołnierzy gen. J. Rómmel w dniu ogłoszenia kapitulacji armii „Warszawa” – J. Rómmel, *Za honor i ojczyznę. Wspomnienia dowódcy armii „Łódź” i „Warszawa”*, Warszawa 1958, s. 363. Tego samego dnia – 29 września 1939 r. – radio warszawskie odegrało swą ostatnią pieśń, którą był *Mazurek Dąbrowskiego*. Ostatni, kapitulacyjny rozkaz gen. Franciszka Kleeberga został także zakończony incipitem hymnu – Włodzimierz Kowalski, *Ostatnia bitwa generała Kleeberga*, Lublin 1969, s. 147.

⁴² D. Wawrzykowska-Wierciochowa, *Polska pieśń rewolucyjna. Monografia historyczna*, Warszawa 1970, s. 63; Z. Kozik, „*Mazurek Dąbrowskiego*”. *Geneza historyczna utworu jako hymnu narodowego*, [w:] 200 lat Mazurka Dąbrowskiego. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej w dniu 11 grudnia 1997 r. przez Instytut Filologii Polskiej Filii kieleckiej WSP w Piotrkowie Trybunalskim, red. S. Frycie, Piotrków Trybunalski 1998, s. 24.

blem poszukiwania hymnu, gdyż funkcję tę wypełniał przedwojenny, lub też, że władze Polski Ludowej nie pragnęły nowego hymnu, gdyż dotychczasowy był symbolem wszystkich wolnościowych zrywów⁴³. Przeciwny pogląd⁴⁴ wydaje się być jednak bardziej przekonujący w świetle słów Władysława Gomułki z 1946 r. (będących też oddaniem dążeń Bolesława Bieruta w tym temacie): „dajcie nam, poeci, kompozytorzy, słowa i melodię hymnu narodowego, który by godnie reprezentował naszą epokę historyczną”⁴⁵. Kres dyskusji co do poszukiwania nowego hymnu miały położyć słowa Józefa Stalina wyrażające poparcie dla pozostawienia Mazurka Dąbrowskiego⁴⁶.

Przyglądając się uregulowaniu kwestii w latach powojennych od strony prawnej⁴⁷, nie można nie dostrzec daleko idącego podobieństwa do sytuacji sprzed wojny. Problematyka hymnu została ponownie ujęta w ramach aktów prawnych niskiej rangi. Pierwszym krokiem, datowanym na 24 stycznia 1948 r., było uznanie tekstu i melodii hymnu (w wersji podanej w okólniku z 1927 r.) przez wspólną komisję Ministerstwa Kultury i Sztuki oraz Ministerstwa Obrony Narodowej za obowiązującą. Docenić należy tutaj pozytywną rolę Polskiego Wydawnictwa Muzycznego, które dało impuls do podjęcia tych działań. Wspomniana komisja zleciła także Polskiemu Wydawnictwu Muzycznemu opracowanie

⁴³ D. Wawrzykowska-Wierciochowa, *Mazurek Dąbrowskiego. Dzieje polskiego hymnu narodowego*, Warszawa 1982, s. 434.

⁴⁴ M. Kijowski, op.cit., s. 126–127; R. Grabowski, op.cit., s. 49.

⁴⁵ M. Kijowski, op.cit., s. 126–127; zamieszczony cytat wspomniany autor przytacza za: W. Gomułka, *Artykuły i przemówienia*, t. II, styczeń 1946 – kwiecień 1948, Warszawa 1964, s. 133. Niepełnym obrazem sytuacji byłoby jednak pozostanie przy tylko tym odwołaniu, gdyż do słów *Jeszcze Polska nie zginęła* mieli wykazywać przywiązanie nawet najbardziej zagorzali polscy komuniści (Wanda Wasilewska), wojskowi utwierdzający władzę ludową na ziemiach polskich (Karol Świerczewski), a nawet ich radzieccy sojusznicy (marszałek Mikołaj Watutin, dowódca frontu ukraińskiego) R. Kaleta, op.cit., s. 107–108. Trudno przy tym zapomnieć, że samo powoływanie się na te słowa gwarantuje podejmowania czynów zgodnych z ich duchem – o czym może świadczyć przemówienie gen. Wojciecha Jaruzelskiego, w którym ogłaszał on wprowadzenie stanu wojennego i które kończył właśnie słowami *Jeszcze Polska nie zginęła, póki (sic!) my żyjemy* (o „ponurym dysonansie społecznym” tej sytuacji pisze W.J. Podgórski, op.cit., s. 229).

⁴⁶ Stalin miał wypowiedzieć następujące słowa uznania: „*Мазурка Домбровского хорошая песня. Оставитъ пока.*”: J. Światło, *Za kulisami bezpieki i partii. Józef Światło ujawnia tajniki partii, reżymu i aparatu bezpieczeństwa*, Warszawa 1990, s. 9; M. Kijowski, op.cit., s. 126; R. Grabowski, op.cit., s. 49; M. Piotrowski, op.cit., s. 59.

⁴⁷ M. Kijowski, op.cit., s. 128–131.

układów chórowych i organizację konkursów na opracowania utworu. Inny sposób rozwiązania problemu przedstawił minister oświaty, który 20 czerwca 1948 r. wydał okólnik⁴⁸, uchylający akty z lat 1926–27, w którym podano jedynie obowiązujący tekst literacki i muzyczny *Mazurka Dąbrowskiego*.

Wzorem Konstytucji Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich z 1936 r. pominięto w pierwotnej wersji Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej⁴⁹ kwestię hymnu państwowego (przedmiotem regulacji uczyniono jednak – wzorem radzieckim – godło, barwy i stolicę państwa). Ciekawym akcentem były odgłosy towarzyszące uchwaleniu Konstytucji z 1952 r. – tym razem nie była to jakakolwiek pieśń, lecz okrzyki na cześć samej ustawy i jej twórcy⁵⁰.

Intrygujące wydają się być opinie (obecne już w dyskusji w czasach II Rzeczypospolitej⁵¹), iż problematyka dotycząca hymnu była elementem prawa zwyczajowego⁵². W ramach tej teorii uznawanie Mazurka Dąbrowskiego za hymn państwowy miało być przykładem istnienia i obowiązywania normy prawa zwyczajowego *praeter legem* wobec powszechnego uznawania takiej normy za wiążący przepis prawny⁵³. Zmiana hymnu możliwa byłaby zatem tylko w drodze aktu ustawodawczego. Nadmienić przy tym należy, iż nawet zwolennicy tego poglądu nie widzieli szerszej możliwości dla istnienia prawa zwyczajowego w systemie prawnym PRL, gdyż postrzegali ten system za ustrój powstały z rewolucji, w którym prawo zwyczajowe ze swej istoty nie mogło odgrywać poważniejszej roli⁵⁴.

⁴⁸ Okólnik nr 16 (VI W-1240/48) w sprawie hymnu narodowego (Dz.Urz. Ministerstwa Oświaty Nr 9, poz. 150).

⁴⁹ Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy 22 lipca 1952 r. (Dz.U. Nr 33, poz. 232).

⁵⁰ M. Kijowski, op.cit., s. 130; Sprawozdanie Stenograficzne z 107 posiedzenia Sejmu Ustawodawczego w dniach 18, 19, 21 i 22 lipca 1952 r., s. 251.

⁵¹ R. Grabowski, op.cit., s. 49.

⁵² R. Grabowski, op.cit., s. 49; M. Kijowski, op.cit., s. 131; J. Zakrzewska, *Godło, barwy i stolica*, [w:] *Prawo państwowe Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, red. J. Zakrzewska, Łódź-Warszawa 1964, s. 265; W. Sokolewicz, *Konstytucja PRL po zmianach z 1976 r.*, Warszawa 1978, s. 80; W. Sokolewicz, *O klasowych i narodowych cechach Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, „Studia Prawnicze” 1976, z. 4, s. 34; J. Stembrowicz, *Konstytucja PRL z 1952 r. na tle nowelizacji 1954–1980*, [w:] *Konstytucje Polski. Studia monograficzne z dziejów polskiego konstytucjonalizmu*, t. 2, red. M. Kallas, Warszawa 1990, s. 409, przypis 146.

⁵³ S. Rozmaryn, *Konstytucja jako ustawa zasadnicza PRL*, Warszawa 1967, s. 144.

⁵⁴ S. Rozmaryn, op.cit., s. 145–146.

Wobec potrzeby podkreślenia w latach 70. wartości patriotyzmu i społeczno-politycznej jedności narodu⁵⁵ nastał pomyślny czas dla podniesienia rangi regulacji dotyczącej hymnu. Pierwszym z aktów dokonujących tego była Uchwała Rady Państwa⁵⁶ z 1973 r. (co ciekawe, poświęcając dużo uwagi sprawie hymnu, nie podawała ona jego tytułu). Wreszcie gruntowna nowelizacja Konstytucji PRL, dokonana w 1976 r.⁵⁷, dodała przepisy brzmiące: Hymnem Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej jest „Mazurek Dąbrowskiego” (art. 89 ust. 3⁵⁸) oraz Godło, barwy i hymn otaczane są czcią i podlegają szczególnej ochronie (art. 89a⁵⁹). Zabieg ten nie stał w sprzeczności z pojawiającymi się w doktrynie poglądami o przynależności normy dotyczącej oficjalnego obowiązywania hymnu do prawa zwyczajowego, gdyż – wobec braku kontrowersji co do konstytucjonalizacji tego zagadnienia – uznano to za transformację prawa zwyczajowego w stanowione⁶⁰. Znamienny był tytuł Rozdziału 10 – Godło, barwy, hymn i stolica Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, jak i okoliczność, iż tym razem przegłosowywaniu zmiany, po raz pierwszy w historii, towarzyszyło odśpiewanie Mazurka⁶¹. Pozycja dzieła Wybickiego umacniała się także w sferze faktycznej – w 1978 r. otwarto Muzeum Hymnu Narodowego w Będominie. Dopełnieniem unormowania konstytucyjnego stała się ustawa z 31 stycznia 1980 r. o godle, barwach i hymnie Polskiej

⁵⁵ M. Kijowski, op.cit., s. 131 i 133; P. Rządca, *Gdy myślimy: Polska – socjalizm – partia*, Warszawa 1979, s. 109–110.

⁵⁶ Uchwała Rady Państwa z 8 marca 1973 r. w sprawie obchodów ogólnokrajowych i lokalnych uroczystości państwowych (M.P., Nr 13, poz. 78).

⁵⁷ W drodze ustawy z 10 lutego 1976 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dz.U. Nr 5, poz. 29).

⁵⁸ Art. 103 ust. 3 według tekstu jednolitego z 1976 r. – Obwieszczenie Przewodniczącego Rady Państwa z 16 lutego 1976 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalonej przez Sejm Ustawodawczy 22 lipca 1952 r. (Dz.U. Nr 7, poz. 36).

⁵⁹ Art. 104 według tekstu jednolitego z 1976 r.

⁶⁰ M. Kijowski, op.cit., s. 133; J. Stembrowicz, op.cit., s. 409, przypis 146; W. Sokolewicz, *Konstytucja PRL po zmianach z 1976 r.*, Warszawa 1978, s. 80; W. Sokolewicz, *O klasowych i narodowych cechach Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, „Studia Prawnicze” 1976, z. 4, s. 34.

⁶¹ M. Kijowski, op.cit., s. 132; Sprawozdanie Stenograficzne z 32 posiedzenia Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej 10 lutego 1976 r., s. 86.

Rzeczypospolitej Ludowej⁶², będąca odpowiedzią na postanowienie ustawy zasadniczej przekazujące uregulowanie szczegółów dotyczących symboli państwowych ustawie⁶³. Prócz powtórzenia fundamentalnych stwierdzeń, które pojawiły się już w Konstytucji, ustawa ta podaje między innymi w załączniku nr 4 tekst literacki hymnu oraz w załączniku nr 5 zapis muzyczny. W uzasadnieniu projektu ustawy stwierdzono, iż dokonuje ona petryfikacji istniejącego stanu rzeczy poprzez podniesienie go do wyższej rangi prawnej⁶⁴.

VI.

Tematyka symboli państwowych była szeroko dyskutowana jako przedmiot zmian konstytucyjnych w 1989 r.⁶⁵, jednak przedmiotem zainteresowania nie był w owym czasie hymn państwowy⁶⁶, toteż zmiany te nie odniosły się do niego. Mała Konstytucja z 1992 r.⁶⁷ utrzymała w mocy przepisy Rozdziału 10 Konstytucji PRL, ponownie zatem nie zaszła różnica w stosunku do stanu poprzedniego. Wreszcie uchwalenie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. przyniosło, opisane już wcześniej, rozwiązanie obecnie obowiązujące (art. 28 Konstytucji).

Mimo częstych i niejednokrotnie burzliwych zmian, których doświadczyła Polska w XX stuleciu, uregulowanie w sferze prawnej kwestii hymnu państwowego miało charakter ewolucyjny. Dostrzeżenie i wyodrębnienie poszczególnych etapów tej ewolucji – czyli stanu: indyferencji prawnej, początków jurydyzacji oraz konstytucjonalizacji i pełnej jurydyzacji – było jednym z najważniejszych ustaleń poczynionych w ramach niniejszego tekstu. Odbędzie się to zgodnie z założonym celem badawczym, tj. przeprowadzeniem analizy, jak kształtowały się regulacje prawne dotyczące hymnu państwowego. Pozytyw-

⁶² Dz.U. Nr 7, poz. 18.

⁶³ Art. 103 ust. 4 Konstytucji PRL (według tekstu jednolitego z 1976 r.).

⁶⁴ M. Kijowski, op.cit., s. 134; Sejm PRL. VII Kadencja – VII Sesja. Druk nr 143.

⁶⁵ Dotyczy to zmiany Konstytucji PRL dokonanej ustawą z 29 grudnia 1989 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dz.U. Nr 75, poz. 444).

⁶⁶ J. Cierniewski, *Nowela konstytucyjna z 29 grudnia 1989 r.*, „Przegląd Sejmowy” 2009, nr 3.

⁶⁷ Ustawa Konstytucyjna z 17 października 1992 r. o wzajemnych stosunkach między władzą ustawodawczą i wykonawczą Rzeczypospolitej Polskiej oraz o samorządzie terytorialnym (Dz.U. Nr 84, poz. 226).

nie zweryfikowano przy tym postawioną na wstępie hipotezę dotyczącą ewolucyjności i etapowości omawianego procesu.

Podsumowując, należy przypomnieć, iż właściwie od samego początku interesującego okresu, tj. od odzyskania przez Polskę niepodległości, Mazurek Dąbrowskiego cieszył się szczególną pozycją. Krok po kroku – z zastanawiającą konsekwencją, biorąc pod uwagę zmieniające się warunki polityczne i ustrojowe – ten stan faktyczny znajdował odzwierciedlenie w przestrzeni prawnej. Osiągnięcie każdego kolejnego stopnia w ramach tego procesu bazowało i odwoływało się do rozwiązań wcześniej wypracowanych, potwierdzając niejako słuszność obranego kierunku. Mimo licznych zagrożeń Pieśń Legionów nie utraciła nigdy swego stanowiska, przy czym wsparcie zdarzało się jej otrzymywać z najmniej oczekiwanej strony. Ukształtowany wraz z uchwaleniem Konstytucji RP obecny stan prawny, nawet jeżeli nie uznaje się go za idealny, stanowi potwierdzenie ogromnej roli Mazurka Dąbrowskiego w dziejach narodu i państwa polskiego, a zarazem stanowi godne zwieńczenie (?) trwającego blisko 80 lat (1918–1997) procesu poszukiwania i wypracowywania właściwego rozwiązania prawnego dla uregulowania sprawy hymnu państwowego.

Literatura

- Brodniewicz T., *Melodia naszego hymnu*, [w:] *Jeszcze Polska nie umarła. W dwusetną rocznicę powstania polskiego hymnu narodowego*, Poznań 1997.
- Ciemniewski J., *Nowela konstytucyjna z 29 grudnia 1989 r.*, „Przegląd Sejmowy”, rok XVII, 2009, nr 3.
- Gomułka W., *Artykuły i przemówienia*, t. II, *styczeń 1946 – kwiecień 1948*, Warszawa 1964.
- Grabowski R., *Polskie symbole narodowe i państwowe. Geneza, ewolucja, stan prawny*, „Przegląd prawa i administracji” 2011, t. LXXXVII.
- Kaleta R., *Jak „Mazurek Dąbrowskiego” stał się hymnem narodowym*, [w:] „... Tyś jak rosa...” *Z dziejów polskiej pieśni hymnicznej*, red. W.J. Podgórski Warszawa 1987.
- Kijowski M., *Polski hymn państwowy jako zagadnienie konstytucyjnoprawne*, „Ius et administratio” 2004, z. 3.
- Kopczewski J.S., *O naszym hymnie narodowym*, Warszawa 1982.
- Kosińska A.M., *Ochrona hymnu narodowego jako element dziedzictwa narodowego – jej charakterystyka i funkcje*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2014, nr 5.
- Kowalski W., *Ostatnia bitwa generała Kleeberga*, Lublin 1969.

- Kozik Z., „Mazurek Dąbrowskiego”. *Geneza historyczna utworu jako hymnu narodowego*, [w:] *200 lat Mazurka Dąbrowskiego. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej w dniu 11 grudnia 1997 r. przez Instytut Filologii Polskiej Filii kieleckiej WSP w Piotrkowie Trybunalskim*, red. S. Frycie, Piotrków Trybunalski 1998.
- Panek W., *Hymny Polskie*, Poznań 1996.
- Piotrowski M., *Mazurek Dąbrowskiego polskim hymnem państwowym*, [w:] *Pieśń nieśmiertelna. W dwieście dziesiątą rocznicę powstania, w osiemdziesięciolecie ustanowienia polskiego hymnu państwowego*, Poznań 2007.
- Podgórski W.J., *Pieśń Ojczyzny pełna*, Warszawa 1994.
- Rezler M., *Przez stulecia*, [w:] *Jeszcze Polska nie umarła... W dwusetną rocznicę powstania hymnu narodowego*, Poznań 1997.
- Rozmaryn S., *Konstytucja jako ustawa zasadnicza PRL*, Warszawa 1967.
- Rómmel J., *Za honor i ojczyznę. Wspomnienia dowódcy armii „Łódź” i „Warszawa”*, Warszawa 1958.
- Rządca P., *Gdy myślimy: Polska – socjalizm – partia*, Warszawa 1979.
- Sagan S., Serzhanowa V., *Symbole państw współczesnych*, „*Studia Prawnoustrojowe*” 2011, nr 13.
- Sobczak J., *Polskie carmina patrium*, [w:] *Pieśń nieśmiertelna. W dwieście dziesiątą rocznicę powstania, w osiemdziesięciolecie ustanowienia polskiego hymnu państwowego*, Poznań 2007.
- Sokolewicz W., *Konstytucja PRL po zmianach z 1976 r.*, Warszawa 1978.
- Sokolewicz W., *O klasowych i narodowych cechach Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, „*Studia Prawnicze*” 1976, nr 4.
- Stembrowicz J., *Konstytucja PRL z 1952 r. na tle nowelizacji 1954–1980*, [w:] *Konstytucje Polski. Studia monograficzne z dziejów polskiego konstytucjonalizmu*, t. 2, red. M. Kalas, Warszawa 1990.
- Światło J., *Za kulisami bezpieki i partii. Józef Światło ujawnia tajniki partii, reżymu i aparatu bezpieczeństwa*, Warszawa 1990.
- Wawrzykowska-Wierciochowa D., *Mazurek Dąbrowskiego. Dzieje polskiego hymnu narodowego*, Warszawa 1982.
- Wawrzykowska-Wierciochowa D., *Pieśń nadziei i zwycięstwa. Dzieje Polskiego hymnu narodowego*, Warszawa 1985.
- Wawrzykowska-Wierciochowa D., *Polska pieśń rewolucyjna. Monografia historyczna*, Warszawa 1970.
- Wiszowaty M.M., *Symbole państwowe III Rzeczypospolitej Polskiej*, „*Państwo i Prawo*” 2011, z. 7/8.
- Zakrzewska J., *Godło, barwy i stolica*, [w:] *Prawo państwowe Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, red. J. Zakrzewska, Łódź-Warszawa 1964.